

LBRIS

We know
books

1884 – 1935

Panait Istrati

PANAIT ISTRATI

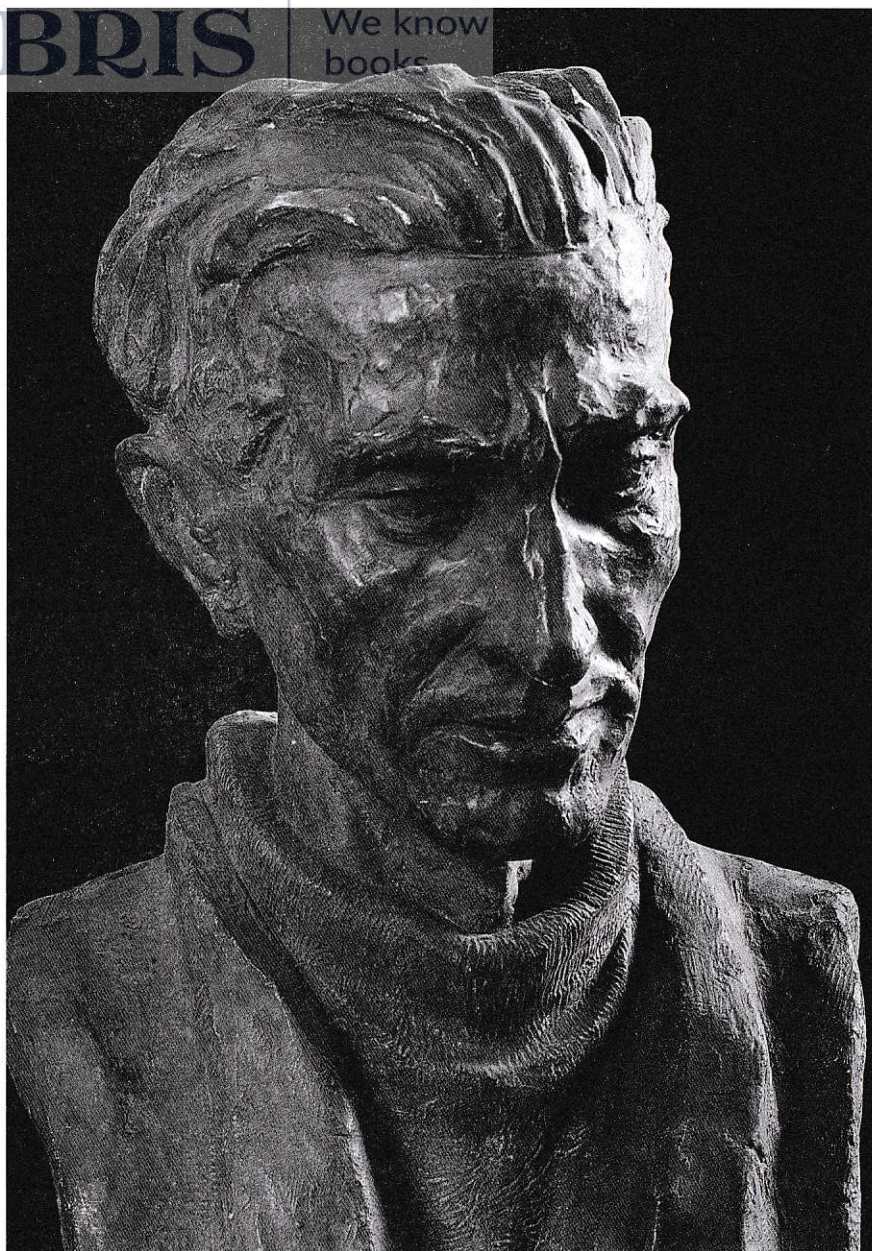
SCRIERI

Ediție în două volume

1

Ediție de Zamfir BĂLAN

Știința

Bustul lui Panait Istrati realizat de Milița Petrașcu, sculptoriță română născută la Chișinău. Anii '30.

CUPRINS

Introducere (<i>Zamfir Bălan</i>)	5
Tabel cronologic (<i>Z.B.</i>)	23
Notă asupra ediției (<i>Z.B.</i>)	30

Din ciclul „ADRIAN ZOGRAFI”

CHIRA CHIRALINA

Un Gorki balcanic	33
[Prefață]	34
I. Stavru	35
II. Chira Chiralina	59
III. Dragomir	85

MOȘ ANGHEL

Cititorilor mei din România	127
I. Moș Anghel	128
II. Moartea lui Moș Anghel	145
III. Cosma	168

CODIN

I. O noapte în bălți	225
II. Codin	232
III. Kir Nicola	272

CASA THÜRINGER

Introducere	295
I	297
II	310
III	321
IV	336

V	351
VI	362
VII	374
VIII	382

ÎN LUMEA MEDITERANEI: RĂSĂRIT DE SOARE

I. Musa	392
II. Sara și... barurile ei	401
III. Bucurii și chinuri „egiptene”	412
IV. În Siria: Solomon Klein	427

ÎN LUMEA MEDITERANEI: APUS DE SOARE

O serată teatrală la Damasc	463
Cine e autorul lui „Hamlet”?	473
Călugări de la Sfântu-Munte	488
Pasiuni la Lacul Sărat	496
Moartea lui Mihail	521
Chemarea Apusului	534

NOTE ȘI COMENTARII	539
--------------------------	-----

ICONOGRAFIE.....	547
------------------	-----

ÎN COLECȚIA „MOȘTENIRE” AU APĂRUT:

- Petre V. ȘTEFĂNUCĂ. Folclor și tradiții populare. Ediție în 2 volume (1991)
Dimitrie RALET. Scrieri alese (1991)
Iacob NEGRUZZI. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1992)
Alexandru VLAHUȚĂ. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1992)
Ioan SLAVICI. Scrieri alese. Ediție în 2 volume (1993)
Ion NECULCE. Cronica copiată de Ioasaf Luca (1993)
Alexei MATEEVICI. Opere. Ediție în 2 volume (1993)
Constantin STAMATI. Scrieri (1993)
Barbu DELAVRANCEA. Opere alese. Ediție în 2 volume (1994)
Liviu REBREANU. Opere. Ediție în 2 volume (1994)
Octavian GOGA. Opere (1994)
Lucian BLAGA. Opere. Ediție în 2 volume (1995)
Vasile BOGREA. Opere alese (1998)
Petre V. ȘTEFĂNUCĂ. Scrieri. Datini și creații populare (2008, 2021)
Gheorghe V. MADAN. Scrieri. Ediție în 2 volume (2011)
Ion BUZDUGAN. Scrieri. Ediție în 2 volume (2014)
Dumitru C. MORUZI. Scrieri. Ediție în 2 volume (2014)
Leon DONICI. Scrieri. Ediție în 2 volume (2015)
Alec RUSSO. Opere (2015)
Ion Luca CARAGIALE. Opere. Ediție în 3 volume (2015)
Magda ISANOS. Scrieri (2016, 2017, 2020, 2021)
Constantin NEGRUZZI. Opere. Ediție în 2 volume (2017)
Dumitru IOV. Scrieri. Ediție în 2 volume (2017)
Andrei CIURUNGA. Scrieri (2018)
Nicolae BĂLCESCU. Opere. Ediție în 2 volume (2018)
Alexandru ROBOT. Scrieri. Poezie. Proză. Publicistică. Eseu (2018)
Alexandru ROBOT. Scrieri. Eseu. Publicistică. Cronici. Interviu (2019)
Alec DONICI. Opere. Fabule. Poezii. Traduceri (2019)
Dimitrie BOLINTINEANU. Scrieri. Ediție în 2 volume (2019)

[PREFAȚĂ]

Sunteți de părere – ca și prietenul nostru Romain Rolland – că ar trebui, în câteva rânduri, să deslușesc tema generală care se va întâlni în toate cărțile mele.

Nu m-am gândit niciodată că va trebui să explic, eu însumi, ceva în privința asta. Nu sunt un scriitor de meserie și nu cred să devin vreodată. Întâmplarea a vrut să fiu pescuit în apele profunde ale oceanului social, de pescuitorul de oameni de la Villeneuve. Sunt opera lui. Pentru a putea trăi a doua mea viață, aveam nevoie de stima lui și pentru a putea obține această stimă caldă, amicală, el îmi cerea să scriu. „N-aștept de la d-ta scrisori exaltate, îmi scria el, aștept de la d-ta opera. Realizează opera. Ea e mai esențială ca d-ta, mai durabilă ca d-ta, care ești pojghița ei.”

Cu acest bici pe spinare – și grație ovăzului ce-mi oferi în chip generos prietenul Gheorghe Ionescu – începui să alerg cu avânt. Povestirile lui Adrian Zografi sunt datorate nouă, căteșitrei. Lăsat în seama mea, eu nu sunt în stare să fac altceva decât să zugrăvesc case, să fac fotografii în plin aer și alte treburi comune, la îndemâna tuturor. Adrian Zografi nu e, deocamdată, decât un tânăr căruia îi place Orientul. E un autodidact care-și găsește Sorbona unde poate. Trăiește, visează, dorește multe lucruri. Mai târziu, el va cuteza să spună că multe lucruri sunt rău făcute de oameni și de Dumnezeu. Știu că e foarte periculos să contrazici pe Dumnezeu și pe oamenii care nu se ocupă cu vopsitul caselor sau cu afacerea de fotografii ieftine pe „Promenade des Anglais”; dar, dumneavoastră, francezii, aveți dreptate când spuneți că în viață „nu poți mulțumi pe toată lumea și pe tată-tău”. Nădăjduiesc totuși că-i va fi iertată îndrăzneala aceasta lui Adrian. Căci, păstrându-și întreaga libertate, el își va îngădui o altă îndrăzneală: aceea de a iubi și de a fi mereu, în toate țările, prietenul tuturor oamenilor de inimă. Sunt puțini, dar Adrian crede că umanitatea nu e așa de vastă cum se presupune.

Așteptând să ajungă la propria lui poveste, el nu face acum decât să asculte poveștile altora. Să ascultăm cu el, dacă vreți.

Panait ISTRATI

I. STAVRU

Adrian străbătu, buimac, scurtul bulevard al Maicii Domnului, care, la Brăila, duce de la biserica cu același nume la Grădina Publică. Ajuns la intrarea grădinii, se opri, încurcat și necăjit.

„Ce dracu’, exclamă el cu voce tare, nu mai sunt copil! Și cred că am tot dreptul să înțeleg viața cum o simt.”

Erau orele 6 seara. Zi de lucru. Aleile grădinii erau aproape pustii către cele două porți principale; soarele crepuscular aurea nisipul, în vreme ce boschetele de liliac se scufundau în umbra serii. Liliicii zburau de colo-colo, zăpăciți. Băncile pe alee erau aproape toate libere, afară de cele din colțurile ascunse ale grădinii, unde perechi tinere se îmbrățișau amoros și deveneau serioase la trecerea inoportunilor. Adrian nu dădu atenție niciunuia din oamenii ce întâlneau în drum. El sorbea lacom aerul curat, care se ridica dintre nisipul de curând ud – amestec îmbălsămat de miros de flori – și se gândea la ceea ce nu putea înțelege.

El nu înțelegea mai ales împotrivirea mame-si la legăturile lui de prietenie – împotrivire care dăduse naștere la o ceartă violentă între mamă și fiul ei unic. Adrian își zicea:

„Pentru ea, Mihail e un străin, o haimana suspectă, servitorul plăcintarului kir Nicola. Dar, ce? Eu ce sunt? Un vopsitor de case și, pe deasupra, o fostă slugă a aceluiași plăcintar! Și, dacă mâine am să mă duc în altă țară, numai pentru atâta trebuie să fiu socotit o haimana?”

Ațâțat, el lovi din picior:

„Ei, drăcia dracului!... E o nedreptate revoltătoare pentru bietul Mihail! Eu îl iubesc pe omul ăsta, fiindcă e mai deștept ca mine, mai învățat, și fiindcă rabdă mizeria fără să se plângă. Cum? Pentru că nu vrea să-și strige pe acoperișuri numele, țara și numărul dinților care îi lipsesc, nu e decât o haimana?... Ei bine, eu vreau să fiu prietenul acestei haimanale! Și sunt foarte fericit de asta.”

Adrian își continuă mașinal plimbarea, odată cu critica mintală a celor ce-i spusese mamă-sa; și totul îi păru absurd:

„Și povestea asta cu însurătoarea? N-am decât 18 ani și ea se gândește să-mi arunce o neroadă în spinare, o neroadă sau poate o fătăcioasă, care să mă copleșească cu dragostea ei și să facă din odaia mea o hazna! Ei

drace! S-ar zice că nu e nimic mai inteligent pe lume decât să feți la proști, să umpli lumea de sclavi și să devii însuși primul sclav al acestei puște! Nu, nu!... Mai bine un prieten ca Mihail, fie el și de zece ori mai suspect! Cât despre învinuirea că «trag oamenii de limbă pentru a-i face să vorbească» – pe legea mea, nici eu nu știu prea bine de ce-mi place să «trag oamenii de limbă!» Asta-i, poate, pentru că lumina vine din vorba celor tari, probă Dumnezeu care a trebuit să vorbească pentru ca Lumină să se facă».

În liniștea acelei seri primăvăratice, sirena unui vapor săgeta aerul cu fluieratul ei strident; tânărul se trezi, în vreme ce o adiere parfumată de trandafiri și garoafe îl întâmpină.

Adrian se îndreptă spre marea alee care se întinde de-a lungul malului înalt ce domină portul și Dunărea. El se opri un minut pentru a privi miile de lămpi electrice care scânteiau pe vapoarele ancorate în port și pieptul i se umflă într-un nestăpânit dor de ducă.

„Doamne! Ce bine trebuie să fie să te găsești pe unul din aceste pachetoturi, care alunecă pe mări și descoperă alte țărături, alte lumi!...”

Necăjit de a nu-și putea împlini dorul, el porni din nou cu capul în jos; dar se auzi deodată chemat din urmă:

– Adrian!

Se întoarce. Pe o bancă, prin apropierea căreia trecuse, sta un om, cu picioarele încrucișate, și fuma. Miopia și întunericul împiedicară pe Adrian să-l recunoască. Omul se ridică și Adrian se apropie de el oarecum contrariat, când o exclamație de bucurie îi scăpă:

– Stavru!

Își strânseseră mâinile și Adrian se așeză alături.

Stavru, negustor ambulant – numit „limonagiul” din cauza mărfii ce vindea prin bălciuri – era văr de-al doilea, după mamă, cu Adrian, și o figură foarte cunoscută altădată în cercurile băieților de viață din mahala. El era acum uitat, îngropat sub disprețul unui scandal pe care firea sa îl pricinuisese cu treizeci de ani în urmă.

De talie deasupra mijlociei; blond spălăcit; foarte slab și foarte zbârcit; ochii săi albaștri și mari, când deschiși și sinceri, când ascunși și vicleni, după împrejurări, înfățișau toată viața lui Stavru. Existența de burlac hoinar, zvârlit de ici-colo de natura lui nomadă și ciudată; viață prinsă la vârsta de douăzeci și cinci de ani în tristul angrenaj al societății (căsătorie cu o fată bogată, frumoasă și sentimentală), din care ieși după un an acoperit de rușine, cu inima sfâșiată, cu caracterul falsificat.

Adrian cunoștea vag povestea. Mamă-sa, fără a intra în amănunte, i-o da exemplu de ticăloșie, dar Adrian trăgea încheieri cu totul opuse. Și nu o dată, cu instinctul care era la baza sufletului său, el se plecase asupra lui

Stavru, așa cum te pleci asupra unui instrument de muzică pe care vrei să-l auzi sunând: instrumentul se împotrivi.

De altminteri, ei nu se văzuseră decât de vreo trei sau patru ori, totdeauna pe stradă. Casa mamei sale era închisă pentru Stavru, ca toate casele cinstite. Și apoi, ce ar fi putut el să spună, derbedeul tuturor iarmaroacelor, băiețandruului răsfățat și ținut din scurt?

Stavru trecea drept un flecar pentru toată lumea – și era în adevăr, voia să fie. În costumul său prăpădit și boțit chiar când era nou; cu înfățișarea sa de țaran orășenit, cu cămașa necălcată, fără guler; cu aerul său de geambaș hoțoman, el se deda la o paradă de vorbe și de gesturi care amuzau pe oameni, dar care lui nu-i aduceau decât umilire, dispreț.

El își striga cunoscuții, în plină uliță, cu porecle potrivite și comice, niciodată supărătoare. Multe dintre ele prinseseră. Dacă cineva îi plăcea, îl lua cu el la cârciumă, comanda o jumătate de kilogram de vin, dar după ce ciocnea un pahar, ieșea în curte pentru „o mică trebuință” și nu se mai întorcea, lăsând pe invitat să plătească! Iar dacă întâlnea vreun plicticos, el îi zicea iute: „Cutare prieten te așteaptă în cutare cafenea; aleargă repede!”

Dar ceea ce entuziasma pe Adrian erau glumele lui Stavru cu capetele de țări și cu tabachera. În cursul unei conversații, limonagiul scotea din buzunar un cap de țar și-l atârna de poala hainei altui flecar ca el. Bietul om pleca și se plimba pe stradă cu capul de țar atârnat de haină, spre cea mai mare desfătare a trecătorilor.

Gluma cu tutunul era și mai bună. Stavru nu lipsea să acosteze pe orice cunoștință îi ieșea în cale și să-i ceară să „răsucescă” și el o țigară, dar de îndată ce era servit, în loc de a înapoia tabachera cu o mulțumire, el o băga în propriu-i buzunar care era spart, de unde ea îndată cădea jos rostogolindu-se pe pământ. Atunci se repezea, o ridica, o ștergea, se scuza, și voind s-o bage în buzunarul proprietarului, el o scăpa pe de lături. Biata cutie, care era din metal nichelat ori din carton presat, cădea din nou pe pavaj.

– Ah, cât sunt de stângaci!

– Nu e nimic, răspundea de obicei păcălitul, examinându-și scula turtită, în vreme ce privitorii se prăpădeau de râs.

Dar Stavru nu se mai întâlnea după aceea cu tabacherele pe care le batjocorise odată.

Astfel, Adrian începuse să iubească pe acest om pentru farsele sale. Cu toate astea, lucruri ciudate se întâmplaseră care-l tulburau și-l încurcau: câteodată, în plină glumă și năzdrăvănie, Stavru, serios, se întorcea către Adrian pironindu-l în ochi cu o privire limpede, liniștită și stăpânitoare, cum facem când ne uităm în bunii și naivii ochi ai unui vițel. Atunci el se simțea micșorat

de acest limonagiu de bălci, de acest analfabet. I se părea straniu și se puse să-l observe. Dar prilejurile erau rare. Privirea misterioasă și tulburătoare pe care Adrian o numea în taină „celălalt Stavru”, se arăta rar și numai pentru el.

Totuși, într-o zi – (era cu câteva luni înainte de întâlnirea din grădină) – întovărășind pe limonagiu la băcanul său, un grec bătrân și tăcut care-i furniza zahărul și lămâile, el văzu deodată apărându-i „celălalt Stavru”. Adrian se infipse în ochii lui.

Într-un colț al magazinului puțin luminat, Stavru, cu zbârciturile feței suprimate, cu trăsăturile îndulcite, cu ochii mari deschiși, ficși și luminoși, privea pe băcanul cu chip umflat și posac și zicea, sfios, dar hotărât, în vreme ce celălalt îl aprobă cu capul:

– Kir Margulis... Merge prost... Nu e cald și limonada nu se vinde... Îmi mănânc economiile mele și zahărul d-tale... Prin urmare, ai înțeles? Nici de data asta nu plătesc. Ce zici? O să fie ca și celelalte dăți: dacă mor o să pierzi zece lei.

Și negustorul, zgârcit, dar cunoscător la oameni, acorda creditul cu o strângere de mână seacă cum îi era și viața.

Afară, cu marfa sub braț, Stavru se grăbea să facă o glumă, să arunce o salutare vreunei vagi cunoștințe și să sară într-un picior:

– L-am păcălit, Adrian, l-am tras pe sfoară! șoptea el la urechea tânărului.

– Ba nu, Stavrule! protestă Adrian: nu l-ai păcălit deloc; o să plătești!

– Da, Adrian, o să-i plătesc, de n-oi muri... Și dacă o să mor, o să-i plătească dracu’!

– Dacă mori!... Asta e altceva... Dar tu zici că l-ai păcălit: asta ar însemna că ești necinstit...

– Poate că sunt...

– Nu, Stavrule, vrei să mă înșeli; tu nu ești un om necinstit!

Stavru se opri brusc, își trase tovarășul lângă un gard și, luându-și pentru moment înfățișarea-i rară de sfială și subjugare în același timp, zvârli în nasul lui Adrian:

– Da, sunt necinstit! Din nenorocire, Adrian, sunt necinstit!

Și zicând acestea, el voi să-și reia drumul, dar Adrian, cuprins de un fel de frică, îl apucă de reverul hainei, îl reținu și-i strigă cu voce înăbușită:

– Stavrule, stăi! Ai să-mi spui adevărul! Eu văd în tine doi oameni: care e cel adevărat? Cel bun sau cel rău?

Stavru se împotriva:

– Nu știu!

Și smulgându-se brutal din brațele lui Adrian:

– Lasă-mă-n pace! strigă el supărat.

Apoi, nițel mai departe, socotind că a jignit pe tânăr, adăugă:

– Îți voi spune când o să-ți crească tuleiele mai mari!

De atunci ei nu se mai văzură, Stavru bătând bălciurile între martie și februarie, iarna vânzând castane coapte, Dumnezeu știe pe unde. Pe la Brăila nu venea decât să se aprovizioneze.

Adrian fu tot atât de mulțumit să-l întâlnească acum pe bancă, în grădină, cum trebuie să fie mulțumite râurile când se unesc cu fluviile și fluviile când se pierd în sânul mărilor.

Stavru, contrar obiceiului său, fu mai puțin vorbăreț și asta făcu și mai multă plăcere lui Adrian. Îi examină figura în lumina palidă a serii și o găsi aceeași. Nimeni n-ar fi putut să-i ghicească etatea. Totuși, Adrian băgă de seamă că, pe la tâmpole, blondul palid al părului se făcuse alb-fumuriu.

– Ce ai de te uiți așa la mine? întrebă Stavru plictisit; nu sunt de vânzare.

– Știu, dar aș vrea să-mi dau seama dacă ești tânăr sau ai început să îmbătrânești.

– Sunt tânăr și bătrân: ca vrăbiile.

– Adevărat: ce mai vrăbioi îmi ești, Stavrule!

Și după o mică pauză:

– Nu cumva vrei tabachera mea, ca să mi-o trănțești nițel pe jos? Asta ți-ar aminti poate că sunt mereu curios să știu de unde vii, unde te duci și cum îți merg afacerile?

– De unde viu și unde mă duc, n-are nicio importanță; pot să-ți spun însă că afacerile nu-mi merg prea rău. Cu toate astea, mânzule, astăzi sunt foarte plictisit!

Și el lovi cu palma peste genunchiul lui Adrian.

– Asta ți se întâmplă cam rar, îi replică tânărul; și pentru ce ești nemulțumit, Stăvărache? S-au rărit lămâile?

– Nu, nu lămâile, ci haimanalele de treabă de odinioară s-au rărit.

– Haimanale de treabă?! exclamă Adrian, asta nu se poate: haimanalele nu pot să fie de treabă!

– Așa crezi tu? Eu cunosc totuși câteva...

Stavru se îndoi de mijloc și rămase așa, cu ochii la pământ. Adrian îl simți că vorbea serios și voi să afle mai mult; dar el procedă cu băgare de seamă:

– Mi-ai putea spune pentru ce anume ți-ar trebui o asemenea haimană?

– Pentru a mă însoți la bălciul din Slobozia, joia viitoare. La dreptul vorbind, nu e pentru mine, dar e ca și cum ar fi... Știi că am obiceiul, în bălciuri, să mă așez lângă câte un plăcintar care face gogoși. Țăranii mănâncă și li se face sete – atunci eu sunt gata cu limonada. La nevoie, un pumn de sare în aluatul gogoșilor... (Vezi că nu sunt cinstit.) Ei bine, am pe plăcintar, e kir Nicola...

– Kir Nicola! tresări Adrian.

– ...Vecinul vostru, fostul tău stăpân. Dar iată nenorocirea: el nu-și poate părăsi cuptorul ca să meargă la bălci. Ți trebuie deci o „haimana de treabă” care să însoțească pe servitorul său Mihail și să adune gologanii, pe când celălalt se va ocupa cu prăjitul gogoșilor. Sunt două zile de când caut o asemenea haimana.

Și Stavru încheie grav, cu tristețe:

– Din zi în zi, Brăila devine tot mai săracă în oameni!

Adrian se simți străpuns de un fior. Se ridică în picioare, în fața limonagiului, și zise:

– Stavrule! Sunt eu demn să fiu haimanaua de treabă pe care-o cauți?

Negustorul ridică ochii:

– Zău, nu glumești?

– Pe cuvântul meu de haimana, așa cum o înțelegi tu! Merg cu voi!

Stavru sări ca un cimpanzeu și strigă:

– Dă-mi laba, pui de vântură-lume. Ești un demn urmaș al strămoșilor tăi chefaloniți!

– Ce știi tu de strămoșii mei?

– O, desigur, trebuie să fi fost mari haimanale!

Zicând acestea, limonagiul sărută pe zugrav; pe urmă, luându-l de braț, pleacă în goană:

– Iute, la Nicola, să-i dăm vestea bună! Plecăm cel mai târziu mâine, duminică, spre seară, pentru a ne găsi la Slobozia marți dimineață și să apucăm locuri bune. O zi și două nopți cu căruța. Calul o să meargă la trap și la pas, după puterile lui și după tăria vinurilor ce-om găsi pe la hanuri.

Apariția colindătorului de bălciuri și a „mânzului” său, prilejui o violentă discuție în plăcintărie. Kir Nicola înțelese după urletele lui Stavru că dăduse norocul peste el. Acesta îi debită în turcește o tiradă pe nerăsuflăte. Mihail, care era la curent cu afacerea, se amestecă în discuție, spre marea uimire a lui Adrian, care nu pricepea o vorbă. La o replică serioasă a lui Mihail, el văzu pe kir Nicola ridicând din umeri și pe Stavru potolindu-se, dar strigând îndată într-o grecească perfectă:

– Nu vă fie teamă de ce-o să zică mamă-sa, o, „pedia mu” (copiii mei). Dacă ar fi fost să mă iau după viața mamei mele – acum cincizeci de ani –, n-aș fi știut niciodată cum răsare și apune soarele dincolo de șanțul care înconjură atunci frumoasa noastră cetate Brăila! Vedeți voi, dragii mei, mamele sunt toate la fel: ele vor să re trăiască în copiii lor atât sărmănele lor plăceri, cât și plictiselile lor fără farmec.

Și apoi, ia spuneți-mi: cu ce-am greșit dacă suntem așa cum ne-a lăsat Dumnezeu? Nu-i așa, Adrian?

Mihail interveni din nou, tot în grecește:

– În asta ai dreptate, prietene, dar noi nu cunoaștem pe mama lui Adrian: putem avea a face cu o dureroasă excepție. În ce mă privește, vă propun să trimitem pe Adrian să-i ceară învoirea; dacă o obține, voi fi primul care să mă bucur. Dar fără știrea mamei lui, ori împotriva voinței sale, ei bine, nu voi merge eu la bălci.

Vorbele astea făcură pe Adrian să plece ca vântul.

Mamă-sa tocmai pregătea cina. El se opri în mijlocul odăii, cu ochii umezi, cu obraji roșii, cu părul zbârlit. Neavând pregătit ceea ce trebuia să-i spună, își simți vocea strangulată. Dar ea îl ghici și-i luă înainte:

– Iar ești cu capul în nori!

– Da, mamă...

– Ei bine, dacă e vorba să reîncepi muzica de adineaori, te rog! Fă ce crezi că poți face, fără a-mi sfâșia prea mult inima și nu te îngrijii de mine. E mai bine așa.

– Nu e vorba de nimic sfâșietor, mamă, răspunse Adrian. Sunt fără lucru timp de opt zile, poate mai de mult, și aș vrea să însoțesc pe Mihail la bălciul din Slobozia. Ar fi un bun prilej pentru mine să văd locurile acelea frumoase și să și câștig în vremea asta ceea ce pierd dincoace.

– O să fiți numai voi doi?

– Da... nu... o să fie și Stavru...

– Foarte frumos! Merg din ce în ce mai bine... Și ăla trebuie să fie în ochii tăi tot un „filosof”, nu-i așa?

Și cum băiatul tăcea, ea adăugă:

– În sfârșit, poți să te duci!

– Fără să te superi, mamă?

– Fără să mă supăr, dragul meu.

Plecarea avu loc în duminica aceea, sub ochii și glumele țâțelor din strada Griviței, vecinele plăcintarului. Stavru sosi la ceasurile patru după-amiază cu căruța în care se aflau toate marafeturile lui: butoiul de apă, iar în el cofele, zahărul, lămâile, paharele etc. Înaintea plăcintăriei, el încărcă cu ajutorul lui kir Nicola și al lui Mihail materialul necesar pentru fabricarea gogoșilor: o masă, un mangal, o tigaie mare, doi saci cu făină, mai multe bidoane cu untdelemn și uneltele. Se făcu apoi și un leagăn pentru trei inși.

Pentru a scuti pe Adrian de batjocurile mahalagiilor, mamă-sa ieși cu el, o jumătate de oră mai înainte de sosirea lui Stavru. În strada Galați se despărțiră, ea urmând să se ducă la o prietenă, iar el luând-o spre șoseaua pe unde avea să apară căruța. Și îmbrățișându-și copilul, îi zise:

– Vezi tu, Adrian, mă supun voințelor tale, dar într-o zi te vei căi de ce faci azi; călătoria pe care o întreprinzi acum îți va da gustul să faci mâine altele mai lungi, din ce în ce mai lungi; și dacă tu nu poți să-mi spui ce feri-

cire îți pregătește acest viitor, eu pot să te asigur de pe acum că vom avea să plângem amândoi într-o zi – să-mi fie vorba într-o doară!

El voi să răspundă, dar ea îl părăsi. Țintuit locul lui, Adrian o urmărea cu privirea; mergea drept, drept înainte, așa cum îi fusese și viața, dreaptă, simplă, dureroasă. Singura abatere de care se făcuse vinovată n-o regreta, cu toate că o costase așa de scump: era greșeala de a fi făcut un copil „din flori”. Cu tulpan și bluză de pânză ieftină, cu batista în mână dreaptă, ea ridica ușor cu mâna stângă rochia prea lungă ce se târa în praf, și ținea ochii țințiți în pământ, ca și cum ar fi căutat ceva – ceva ce nu pierduse încă, ceva ce era pe cale să piardă...

Sărmanul meu frate Adrian! Tremuri... În căruța asta care se afundă pe șoseaua națională, înghemuit pe pernă lângă Stavru, care mână calul la trap și cântă armeneste la dreapta ta, și rezemat de umărul lui Mihail, care fumează și tace, la stânga ta – tu tremuri, bunul meu prieten! Dar nu de frig! Să tremuri tu oare de frică? Sau – strâns între acești doi demoni ai vieții tale – te înfiori poate sub răsuflarea destinului tău, care te împinge nu numai către bâlciul din Slobozia, ci încă spre marele bâlci al existenței tale, care de abia începe.

Multă, multă vreme – sub răsrângerile unui apus încărcat de furtună, călătorind pe șoseaua dreaptă ca o funie întinsă, între rândurile de arbori și lanurile de grâu – Stavru cântă și se jelui în armeneste. Multă vreme Mihail și Adrian ascultară fără a înțelege nimic, dar simțind totul. Pe urmă noaptea îi învălui, pe ei și gândurile lor.

Sate și cătune urmară altor sate și cătune, cuiburi sărăcicioase de tristețe și de mulțumire, înghițite de întuneric și neștiute de lume. Lumina tremurătoare ce se bălăbănea spânzurată la chilna căruței descoperia priveliști nocturne, rustice și jalnice, pe care le lumina o clipă și care dispăreau pentru totdeauna: un câine care lătra furios; un colț de perdea care se da la o parte, pentru a lăsa să se vadă o figură omenească ce încerca să privească afară; vechi maghernițe cu acoperișurile strivite și înnegrite de vreme, curți cu gardurile rupte.

Cum intra într-un sat, Stavru oprea înaintea unui han, freca ochii calului, îl trăgea de urechi, îi da traista cu ovăz, îi puneă pătura și năvălea cu zgomot în crâșmă, urmat de cei doi tovarăși de drum. Aci el redevenea palavragiu, ușuratic, glumeț, arunca porecle caraghioase și, uneori, își îngăduia să dea și câte o „papalie” amicală în căciula vreunui țaran. Apoi, comandând un kil și un pahar pentru jupân, el cerea politicos acestuia să-i dea tabachera, răsucea o țigară și, serios ca un papă, începea drept mulțumire să trântască de pământ biata sculă a negustorului.

Adrian își dădu seama că Mihail, care nu cunoștea pe Stavru decât de două zile, îl supunea la o tainică, dar continuă observație. Folosindu-se de o scurtă lipsă a limonagiului, el zise prietenului său pe grecește:

– Ce uruitoare!... Cât zgomot pentru a nu spune nimic!

Mihail îi șopti:

– E un zgomot care vrea să înăbușe ceva, undeva, nu știu unde... în orice caz, omul ăsta ascunde ceva.

După șapte ore de drum, aproape mereu la trap, către miezul nopții, căruța – grea de oboseală și sub începutul unei ploii mărunte – pătrunse într-un sat mare în care nu se putea distinge nimic în afară de zarva câinilor epileptici, ce se repezeau furioși la cal. Stavru îi lovi nemilos cu biciul și se îndreptă sigur către o curte în a cărei poartă, din cauza beznei, calul se lovi cu capul și fu cât pe aci s-o doboare. De la locul lui, Stavru strigă la hangiu:

– Grigore! Ei, Grigore!

Și când, după o lungă așteptare, o umbră neagră veni să deschidă, el adăugă înjurând furios:

– Paștele, evanghelia și toți sfinții! N-ai vrea doar să fac gogoși și limonadă cu apă de ploaie! Deschide iute, încornoratule!

Cel apostrofat astfel bombăni ceva și luă calul de căpăstru. Stavru deshmă și împinse căruța sub șopron. Apoi, cei trei călători și hangiu, se găsiră într-una din acele cârciumi românești, asemănătoare cu cea a unchiului Anghel, unde se mănâncă, se fumează, se spun lucruri bune și rele, după oameni, după vârstă și după calitatea vinului.

De astă dată, Stavru fu scurt:

– Să mâncăm bine, dar să nu întârziem la palavre. Ne oprim până mâine în zori și plecăm. Ce-a fost mai greu, am trecut. Măine-dimineață, odihniți la minte și la trup, o să ne spunem povești, ținându-ne mereu de malul apei și privind la soare, care va răsări drept în ochii calului. Măine o s-avem vreme bună.

Li se aduse o duzină de ouă jumări, slănină, brânză și un vin „să dai cu căciula în câini”.

Ciocnind cu Stavru, hangiu zise:

– Te duci la bâlciul din Slobozia?

Celălalt răspunse cu capul. Crâșmarul îl luă peste picior:

– Tot cu zaharină în loc de zahăr și cu sare de lămâie în loc de lămâie, faci limonada?

Stavru îl privi în ochi și continuă să mestece, pe urmă răspunse:

– Și tu, porcule, tot cu spirt denaturat și cu apă de la puț îți faci țuica cu care otrăvești pe țaran și-ți umfli chimirul?

Adrian, mirat, interveni;

– Dar, Stavrule, te-am văzut cumpărând zahăr și lămâi; nu erau pentru a face limonadă?...

– Nu, dragul meu, asta e praf în ochii însetaților, răspunse Stavru.